

EGY MAGYAR SZÓCSALÁD EREDETÉHEZ

MIKOLA TIBOR

Régóta foglalkoztatja nyelvészeinket a *reg*, *révül*, *rejt* stb. szócsalád eredete. A kérdés gazdag irodalmából csak a legújabb tanulmányokat említem meg: PAIS D.: *Reg* (MNYTK 75., Budapest, 1949.), BALÁZS J.: A magyar samán réülete (Etnographia LXV, 416–40), PAIS D.: *Reg* (MNY. LIV, 181–196). E tanulmányok tartalmazzák az említett szavakra vonatkozó eddigi kutatások áttekintését.

A kérdés legavatottabb szakértője, PAIS D. a következő szavakat rokonítja egymással: *reg*, *rege*, *regél* stb.; *reked*, *rekeszt*, *rekken*, *rekcent*; *meg-rökönnyödik* stb.; *rejt*, *rejte* stb.; *részeg*; *reggel*; *régi*; *rögvest*, *rögtön*.

BALÁZS J. és főleg PAIS D. kutatásai jelentésanilag nagyon valószínűvé tették a fenti szavak összefüggését, véleményem szerint azonban bizonyos hangtani kérdések még további kutatásokat igényelnek. PAIS D. a szócsalád közös alaplapjául **rekü-*-t tesz föl, s a mai alakokat a következő módon magyarázza: **rekü-* > *reg* (zöngésülés), **rekü-* > *rek-* ~ *rekk-* (tehát az alapnyelvi **k* megmarad, sőt olykor geminálódik), **rekü-* > **rekt* > **rext* > *rejt*, **rekü-* > *rév*, **rekü-* > *ré*. *Részeg* szavunkban \emptyset megfelelés van, hiszen a *-szeg* rész nem tartozik a tőhöz, hanem az *sz* gyakorító képző (*tesz* ~ finn-*tekee*), a *g* pedig nomen képző (*hide-g*, *mele-g*).

PAIS tehát az alapnyelvi **k*-nak hatféle megfelelést tulajdonít: *k*, *kk*, *g*, *v*, *j*, \emptyset . A fgr. intervokális **k*-nak azonban a magyarban csak \emptyset , *v* megfelelése van. Megmagyarázható lenne a *-j* is, mivel a szóvégi magánhangzó lekopása után keletkezett **kt* hangkapcsolat a magyarban szabályosan **kt* > **xt* > **xt* > *it* fejlődésen ment át. Az így keletkezett *it* általában a megelőző vokállissal egybeolvadva *-it* ~ *-ét*-té változott, több esetben azonban megmaradt: *hullajt*, *veszejt*, *szalajt* stb., *k*, *kk*, *g* megfeleléssel azonban nem számolhatunk.

Megítélésem szerint a *k*, *kk*-t tartalmazó tagokat (*rekken* stb.) egyébként is ki kell kapcsolnunk a szócsaládból, mert bizonyára hangutánzó-hangfestő jellegűek, mint az *-n* mozzanatos képzővel ellátott szavak általában (*koppan*, *dobban*, *csöppen* stb.). Jelentésanilag ugyan, mint említettem, elfogadható lenne idekapcsolásuk, de mivel hasonló hangzású hangutánzó-hangfestő szavak sokszor egymástól függetlenül is keletkeznek az egyes nyelvekben, és mivel az ilyen jellegű szavak gyakran nem szabályosan fejlődnek hangtanilag, helyesebb, ha mellőzzük őket, mert talán csak az etimológia hitelét rontanák.

A *rekken* csoportjába tartozó szavak elhagyása után \emptyset , *v*, *j*, *g* megfelelést tartalmazó tagok maradnak. Fgr. *-*k-*-ből kiindulva azonban a *g*-s tagokat is ki kellene iktatnunk. Erre azonban nincs szükség, mert alapnyelvi **ŋ*

föltételezésével a hangtani nehézségek kiküszöbölhetőek. Az * η magyar megfelelői ugyanis a következők: 1) \emptyset , pl. *hó, fő, tő, vő*; 2) *v*, pl. *av-, öv, hav-, töv-*; 3) *g*, pl. *ég, eger, jég, fog, fogoly*. Mindhárom megfelelést tartalmazza az *ó ~ avas ~ agg* szócsalád (COLLINDER: CompGram. 125–129). COLLINDER negyedik megfelelésként *j*-vel is számol (*fej, vej-*), ezen szavak *j*-jét azonban a magyar nyelvészek hiátustöltőnek magyarázzák: intervokális helyzetben a *h* (< * γ < * η) kiesett, s a hiátust *j*-vel oldották föl, a *j* pedig később a tőhöz tapadt. Pl. *feve* (vö. 1055, 1086/XII–XIII. sz.: *febe*, OklSz.) > *feé* (vö. 1055: *fee*, TihAl.) > *feje* (vö. 1363: *-feve*, OklSz.). BÁRCZI GÉZÁNAK (Magyar Hangtörténet² 100) és másoknak ez a magyarázata minden bizonnyal helytálló. *Rejt* szavunk *j*-je azonban fejlődhetett * η -ből is, mert a fölteendő **re η* > (**regt*) > **reyt* (a fgr. * η * γ fokon keresztül vált *v ~ u*-vé) > **rext* > *rejt* hangváltozás fonetikailag teljesen érthető (vö. *-ít* képzőnk története).

A *révül, reg, rejt* stb. szavak előzményében tehát szóbelseji * η -hangot kereshetünk, s megállapíthatjuk, hogy a magyar szavak alapján föltehető fgr. alapalak **re η* lehetett. A következő kérdés, melyet eddig kevésbé analizáltak, az, hogy mit vallanak e tekintetben a szócsalád megfelelőiként említett fgr. adatok.

PAIS a következő rokonnyelvi szavakat kapcsolja a magyar *reg* családjához: vog. (KANN.) TJ. *rei*, AK., KK., FK. *rəy*, P. *riy*, ÉV., DV., AL. *rī*, FL. *rēy*, Szó. *rēy* 'meleg, forró; hőség' — osztj. (PAAS.—DONNER) *rew* 'Glut, Asche' — zürj. *ru* 'Dunst, Dampf'. Vizsgáljuk meg ezeket az adatokat nyelvenként!

A m. *reg* családjával egyezettett vogul szavakat az első szótag magánhangzója alapján két csoportra oszthatjuk. Egyes adatok ősvogul **i* folytatójának: P. *riy* 'Hitze', V., AL., *rī* (< **riy*), AK., KK., *rəy*, FK. *rəy*, TJ—Cs. **rei*, TCs. *re η n* 'warm' (STEINITZ: WogVoc. 317) mint P., V., AL. *min-gehen*, AK., KK. *mən-*, FK. *mən-*, TJ—Cs. *mən-* (i. m. 297) ~ magy. *mégy-*. A *riy* szó TJ—Cs. képviselése tehát nem az általános megfelelést mutatja, de más szavakban is előfordul, hogy *i* helyett *ε* jelentkezik: TJ *mél*, TCs. *m ϵ* , P. *nīl* 'mély' stb. ~ magy. *mély*; TJ—Cs. *šem*, AL. *šim* stb. ~ magy. *szem* (i. m. 302–3). Más adatok viszont ősvogul **i*-re engednek következtetni: Szó., FL. *rēy* 'Hitze', *rēy η* 'heiss', P. *rēy η* , ÉV. *rēy η* , DV., AL. *rē η* (i. m. 317) mint Szó., FL. *tēym* 'ich esse' P., ÉV., DV., AL. *tēm* (i. m. 216) ~ magy. *e-*. Nem feladatomban eme eléggé gyakori váltakozás (i. m. 315) okainak, körülményeinek vizsgálata, ennek elvégzésére vannak nálam hivatottabbak.

Milyen fgr. előzménye van a fölteendő ősvogul **i*-nek, ill. **i*-nek? STEINITZ az ősvogul **i*-t fgr. **é*-ből, az **i*-t fgr. **i*-ből származtatja (STEINITZ: FgrVoc. 28, 60). Mivel az ősvogul **i* képviselletei több nyelvjárásban mutatkoznak, mint az **i* megfelelői, talán elfogadható, ha az **i*-vel szemben az **i*-t tartjuk elsődlegesnek. Itt kell megjegyezni, hogy a vogul *riy* biztos osztják megfelelői, mint látni fogjuk, világosan középső nyelvállású magánhangzóra utalnak. Az ősvogul **i* ~ **i* váltakozást nem vihetjük vissza az alapnyelvre, mert a megfelelője (STEINITZ szerint) fgr. **é* ~ **i* volna, ilyen váltakozás pedig nem mutatható ki (vö. i. m. 20, 28).

Végeredményben tehát megállapíthatjuk, hogy a tárgyalt vogul szavak első szótagbeli magánhangzója fgr. **é*-re mutat. Megjegyzendő, hogy COLLINDER (és mások) hasonló esetekben fgr. **e*-t tesznek föl (COLL. i. m. 175).

Ezek után áttérhetünk a szóbelseji mássalhangzó vizsgálatára. A vogul $-\gamma \sim \emptyset$ általában fgr. $-*k-$ folytatása, jelen esetben azonban aligha tétélezhetünk föl alapnyelvi $-*k-$ -t. STEINITZ ugyanis kimutatta, hogy az ősvogul $*i\omega$, $*i\gamma$, $*\acute{e}\omega$, $*\acute{e}\gamma$ a tavidai nyelvjárásokban egybeesett, amennyiben mind a négy említett hangkapcsolat $\acute{e}\omega$ -vé változott (STEIN. WogVoc. 300). A fejlődés további útja általában $\acute{e}\omega > i\omega > \bar{u}$ volt, vagy pedig az $\acute{e}\omega$ megőrződött (főleg a TCs.-ben). STEINITZ több példával igazolja állítását. Csak azokat sorolom föl, amelyekben ősvogul $*i\gamma$ -et tesz föl: Szo., FL. *siy* 'Quappe', FK. *sγ*, KK. *səy* stb. ~ TJ. *šüw*, TCs. *šew*; Szo., FL. *tiyl* 'fliegen', FK. *tiyl*, AK, KK. *təyl* stb. ~ TJ. *təwl-*, TCs. *təwl*; Szo., FL. *piγ* 'Sohn' ~ TJ. *püw*, TCs. *pəw*; ősvogul $*i\gamma$ 'er kommt' > TJ. *jüw*, TCs. *jew*. A TJ—Cs. $*rei$, TCs. *rejən* szavakban tehát nem kereshetjük fgr. $-*k-$ nyomát, mert akkor TJ. $*r\bar{u}$ vagy $*rəw$, TCs. $*rəw$, $*r\omega\acute{e}n$ volna a szabályos megfelelés. A TCs.-ben azért kellene $r\omega\acute{e}n$ alakot várnunk, mert ha az ősvog. $*i\omega$, $*i\gamma$ két szótagra oszlott, akkor elmaradt a labializáció (STEIN. i. h.).

Véleményem szerint a hangtani nehézségek alapnyelvi $*\eta$ föltevésével áthidalhatók. A fgr. $*\eta > \text{vog. } \gamma$ hangfejlődés lehetséges (LIIMOLA FUF. XXXI, 110, COLL. i. m. 125, 130). Pl. (KANNISTO mscr.) Szo. *lēηη* 'Eichhörnchen', FL. *lēηη*, V., AL. *līn*, P., KL. *līyn*, KK. *ləyn*, AK. *ləyən*, TJ—Cs. *lein* ~ oszjt. (KARJ.—TOIV.) D. *tänkə*, Irt. *tänkə*, Vj. *länki* (vö. FUF. XXXI, 112); vogl. *rəgn* 'ragni' (MUSz. 641) ~ ?magy. *rág* ~ jur. *lunga* 'gnaw' (COLL. FVoc. 54); a (KANN. 41) Szo., FL. *nē* 'Weib, Frau', AL. *nē*, P. *nēe*, FK. *nē*, KK. *nēe*, AK., ÉV. *nē*, TJ—Cs. *nī* ~ oszjt. D. *neη*, O. *nīη* stb. ~ magy. *nő* szó példa arra, hogy a vogul nyelvjárásokban az η hang teljesen el is tűnhet (A *riγ* megfeleléseiben is csak γ -t vagy \emptyset -t találunk.). Az $*\acute{e}\eta > *i\gamma$ fejlődés nyilván csak akkor következett be, amikor az eredeti $*i\gamma$ hangkapcsolat a tavidai nyelvjárásokban már labializálódni kezdett.

A vogl. *riγ* szó nyelvjárási megfeleléseinek tüzetes vizsgálata alapján tehát fgr. $*rəγ\acute{s}$ (STEIN. $*r\acute{e}\eta\acute{s}$) alakot következtethetünk ki.

Említettük fentebb, hogy a vogul *riγ* szónak pontos megfelelése van az oszjtjában. Véleményünk szerint azonban nem a PAIS által idevont (PAAS.—DON.) J. *rew* 'Glas, Asche' szót kell az imént tárgyalt vogul alakokkal egyeztetni, mert ennek az egyeztetésnek súlyos akadályai vannak. A szó alapjelentése ugyanis nem 'meleg, melegség' volt, hanem 'por'. Világosan mutatják ezt a J. *rew* más nyelvjárásokban levő megfelelései: (KARJ.—TOIV. 791) D. *rəw*, *rāw* 'fein, feinkörnig (Salz, Tabak)'; Irt. *rəw* 'feinkörnig (Salz, Mehl), Staub'; V. *rāy* 'Müll, Abfalle, Kericht'; Surg. (Likt.) *rey* 'feinkörnig (Salz), flockige Asche'; Surg. (Mj.) *rey* 'Asche, feinkörnig (Salz)'; Trj. *rey* '(flockige) Asche'; Ni. *raw* (STEIN. Ni. a = KARJ. *á*, vö. STEIN. OVoc. 62), Kaz. *raw* '(Mehl- u. a.) Staub (an den Kleidern, auf dem Tisch usw.)'; O. *rəw* 'flockige Asche, Staub'; V. *tūγə-rāy* 'beim Brennen von Holz entstandene leichte, flockige Asche'; Vj. *tūγə-rāy*, Kaz. *tutraw* 'flockige Asche'. A V., Vj. *tūγə*, Kaz. *tūt*-előtag bizonyosan azonos a V., Vj., Kaz. *tūγət* 'Querholz des Bootes' ~ magyar *tat* főnévvel. A szó a Kaz.-ban összevonódott, a V., Vj.-ban pedig az *r* előtt elvesztette $-t$ -jét. Érdekes, hogy ezek a nyelvjárások éppen 'tatfa-, keresztfa-por'-ral jelölik a hamut. Ennek az oka nyilván az, hogy a tűzön levő faágak, fadarabok egymáson keresztben fekszenek. A szó tehát eredetileg 'valamin keresztül fektetett fát' jelenthetett, s jelentése csak később szűkült le a maira.

Mielőtt a hangtani vizsgálatra áttérnénk, ki kell egészíteni adatainkat. Az említett *rew* szónak *riw* változata is van, amely a ragozott alakokban jelentkezik. Található PAASONEN szótárában egy *J. riw* 'Staub' szó is. Ez a 'Staub' jelentésű *riw* nyilván a *rew*-ből keletkezett szóhasadás útján, mivel a *J. ew* ősosztják * $\dot{\gamma}$, az *iw* pedig ősosztj. * \ddot{u} folytatója (STEIN. i. m. 118); s az ősosztjában az * $\dot{\gamma} \sim * \ddot{u}$ váltakozás gyakori lehetett, hiszen minden nyelvjárásban megvannak a nyomai, pl. Surg. *kemən* 'draussen' \sim *J. kim* 'hinaus' (i. m. 59). A többi nyelvjárások általában * $\dot{\gamma}$ -re engednek következtetni: Trj. *reyo*, Irt., O *rürw*, Ni., Kaz. *raw* mint Trj. *kemən*, Irt., O *kämən*, Ni., Kaz. *kämən* 'aussehn' < V., Vj. 1900 *kömən* (a V., Vj. alak megőrizte az ősosztják hangállapotot; i. m. 65). A V., Vj. *räy* * \ddot{a} -re mutat (i. m. 65). Ilyen * $\dot{\gamma} \sim * \ddot{a}$ váltakozás több szóban megfigyelhető, vö. V. Vj. *käyi* 'Hammer' \sim *J. kewi*.

A nyelvjárási adatok tehát ősosztj. * $\dot{\gamma} \sim * \ddot{u} \sim * \ddot{a}$ -re mutatnak. Hogyan viszonyul ez a hármasság az ősvogulra föltett * $\ddot{i} \sim * \ddot{i}$ -hez? Az ősosztj. $\dot{\gamma}$ és \ddot{a} megfelelője az ősvogulban egyaránt * \ddot{a} , de az * \ddot{u} hangé * \ddot{i} (STEIN. FgrVoc. 80). Ezen a ponton tehát esetleg kapcsolatot lehetne keresni a két szó között. A szóvégi mássalhangzó vizsgálata azonban azt eredményezi, hogy az osztják és vogul szavakat hangtani nehézségek miatt is el kell választanunk egymástól. A *J. -iw* ugyanis, mint fentebb láttuk, eredeti * \ddot{u} -ből fejlődött. Ez az \ddot{u} egészen az ősoibiugorig visszavezethető. A vogulban pedig az eredeti * \ddot{u} delabializációja mindig az utána következő palato-veláris mássalhangzó labializációjával jár együtt, pl. osztjV. *tšüγ* 'Nebel', *J. tšiw* \sim vogSzo. *šikw*, AK. *šēṅkw* stb. (STEIN. FgrVoc. 81–82).

A (PAAS.—DON.) *rew* 'Glut, Asche' szó egyeztetése a vogul *riγ* családjával tehát sem jelentéstanilag, sem hangtanilag nem lehetséges. A vogul szó pontos megfelelőit találjuk viszont a következő adatokban: B. *rūw* 'Hitze, Wärme, Schwüle, Dunst' (BUDENZ MUSz. 658, egyeztetni az általunk is tárgyalt magyar és vogul szavakkal), (KARJ.—TOIV.) O. *rūw* 'Hitze', Kaz. *rūw* (*rəw*) 'Wärme, Hitze (im Haus, in der Badestube, im Freien), Schwüle'; Ni. *rūw*, *rəw* 'warm (nicht heiss und nicht kalt)'; Irt. *wotrəw* 'Lufthauch, schwacher Wind'; IrtD. *wotrəw* 'Windschauer, Kräuselung auf der Oberfläche eines Sees (wenn kaum ein Wind weht)' és még több összetétel és képzett alak ugyanezekből a nyelvjárásokból.

Bizonyos, hogy a vokális ősosztják palatális redukált hangból keletkezett. Két ilyen hangot lehet föltenni: * $\dot{\gamma}$ és $\ddot{\gamma}$ (Erre hivatkoztunk a vogul *riγ* tárgyalásakor.). Mivel a *-w* nagy befolyást gyakorol a megelőző magánhangzóra, a szóbeljei vokálist és a szóvégi konzonánst egyszerre vizsgáljuk meg. Az osztják *-w* általában ősosztj. * γ (< fgr. *-*k-*) folytatója. Tehát az ősosztj. * $\dot{\gamma}$, ill. * $\ddot{\gamma}$ nyelvjárási megfeleléseit kell szemügyre vennünk. STEINITZ külön fejezetben foglalkozik az ősosztj. * γ -vel, és szerinte az * $\dot{\gamma}$ képviselői a következők: Irt. *əγ*, Ni. *ĭγ*, B. *ĭj*, O. *ij*, Kaz. *iw*, pl. Irt. *jəγ*, Ni. *jĭγ*, B. *jĭj*, O. *jij*, Kaz. *jĭw* 'Vater' (STEIN. Voc. 120); az * $\ddot{\gamma}$ fejleményei pedig: Irt. *əw*, Ni., Kaz., B. *ūw*, O. *uw*, pl. Irt. *təw*, Ni. *tūw*, Kaz. *lūw*, B. *lūw*, O. *lūw* 'er' (Voc. 121).

Mindebből kitűnik, hogy ősosztj. * $\dot{\gamma}$ semmiképpen nem jöhet szóba. Ha viszont * $\ddot{\gamma}$ -öt teszünk föl, érthetetlen az O.-i *rūw* alak. Karjalainen a következőket írja erről a *rūw*-ról: a *rūw* olyan összetételekben alakult ki, mint pl. *watr.rūw* 'Windhauch', s később innen terjedt át más alakokra (OL. 208). Vannak azonban olyan összetételek is, amelyekben az előtag labiális magán-

hangzót tartalmaz, pl. O. *muwrw* 'aus der Erde, vom Erdboden aufsteigende Kälte', és kérdéses, hogy a *muwrw* s más hasonló összetételek annyira kevésbé lettek volna gyakoriak a *watrw*-félékkel szemben, hogy azok hatására eredeti labiális vokálisuk labiális környezetben is illabiálissá vált volna. A magam részéről azon a véleményen vagyok, a szerintem kétségkívül idetartozó vogul adatokat is figyelembe véve, hogy itt szintén fgr. (STEIN.) **ē*η-ből kell kiindulnunk. Az **a* az **η* hatására a kései ősosztjájában labializálódott (illabiális magánhangzó az osztjájában palatoveláris mássalhangzó előtt gyakran labializálódott, vö. STEIN. Voc. 113), tehát **ō*η hangkapcsolat keletkezett. Az eredeti ősosztják palatális labiális magánhangzók a nyugati nyelvjáróterületen **η* és **k* szomszédságában a labialitás megtartása mellett velarizálódtak, pl. V., Vj. (= ősosztj.) *kōr*, Irt. *kōr*, Ni., Kaz., B. *kūr*, O. *kur* 'Fuss' (Voc. 112). Mivel az általunk vizsgált szóban az **ō*η hangkapcsolat másodlagos, kései, föltehető, hogy az említett velarizáló tendencia a legtöbb nyelvjárásban már lezárult a **rō*η alak létrejöttének idejére. Ezért ebben az esetben az **ō* **η* előtt is az általános **ō* > **a* fejlődést követte, pl. V., Vj. *jōr*-, Irt. *jōr*- 'binden' (Voc. 94). Tudjuk, hogy a magánhangzó delabializációja az osztjájában az utána álló mássalhangzó labializációját okozza (Voc. 120–121), így érthető az **ō*η > **ə*η_o > **əw* változás. Az **η*_o hang a Surg. nyelvjárásokban fonéma értékű (Voc. 7), a nyugati nyelvjárásokban azonban nem fordul elő, ezért a labiális képzésmozzanatok hangsúlyozásával ha marosan *w*-vé lett. A fgr. **η* > osztj. *w* fejlődés lehetséges (LIIMOLA FUF. XXXI, 110; COLLINDER CompGr. 125), pl. (Paas.—Don.) K. *χaw* 'Monat', Kaz. (Voc. 125) *hūw* ~ md. *kon*, *kov* ~ magy. *hó*; (Karj.—Toiv.) Irt. *tšiw* 'Nebel', Ni. *šiw*, Kaz. *šiw*, O. *siw* ~ zürj. *tšij* 'Rauch', votj. *tšij*; Irt. *tjwət* 'Köcher', Ni. *tjət*, Kaz. *tjwət*, O. *tjwət* ~ ?magy. *tegez*. A fentebb vázolt módon létrejött **rəw* szó **a* hangja a *w* előtt később könnyen labializálódott, pl. V. *löγ'er*, D. *təw*, Ni., Kaz., B. *lūw*, O. *luw* (Voc. 121).

Más volt a fejlődés menete az elszigetelt obdorszki nyelvjárásban, ahol egyes tendenciák bizonyára csak megkésve jelentkeztek, s ezért valamivel tovább is tartottak, mint más nyelvjárásokban. Itt még végbemehetett a velarizáció, de már csak félig. Főntebb láttuk, hogy ebben a nyelvjárásban az **ō* **k* és **η* mellett *u*-vá változott (V., Vj. *kōr* ~ O. *kur*). Az **ō* > *u* fejlődés azonban csak **ō* fokon keresztül történhetett, erre mutat az Irt. *kōr* adat, valamint az a körülmény, hogy az **ō* és az **o* is **o*, ill. *o* hanggá fejlődött (Voc. 112). Az O.-i **ō*η > *u*η változás bizonyára az **η* labializáló befolyásával függ össze, hiszen az *u* labiálisabb, mint az *ō*; **η* előtt egyébként az eredeti, tehát nem **ō*-ből keletkezett *ō* hang is *u*-vá vált, pl. V. *sō*η 'Ecke', O. *su*η (Voc. 85). A palato-veláris mássalhangzók labializáló hatása már az előosztjájában is jelentkezett (Voc. 112), később azonban nyilván vesztett erejéből, hiszen különben ma már nem találnánk *η* előtt illabiális magánhangzót, amire pedig több adat van, pl. Irt. *si*η 'Biegung der Schlittenkufe'. Az elmondottak alapján föltesszük, hogy az O.-i **ō*η > *u*η fejlődés korábban kezdődött és korábban is ért véget, mint az egyéb hangtani helyzetekben lefolyt **ō* > *v* változás (pl. V., Vj. *pōr* 'Bohrer', O. *par*). Mivel az O. **rō*η szó hosszú: **rō*η > **o*η > **ro*η folyamat eredményeként alakulhatott ki, érthető, hogy az **ō*η > *u*η fejlődésben már nem vehetett részt, hanem a tovább ható általános **ō* > *v* tendencia következtében **rō*η > **ro*η_o > *rw* alakot öltött. Az

* η > * η_0 > w változás ugyanúgy magyarázandó, mint föntebbi * $\delta\eta$ > * $\partial\eta$ > ∂w folyamat.

A fönt elmondottak alapján az a véleményem, hogy a tárgyalt osztják szót is fgr. **reŋš* (STEIN. *ręŋš*) alakból lehet származtatnunk.

Dolgozatomban a magyar és az obi-ugor szavak vizsgálatát egymástól elkülönítve végeztem, az eredmény azonban azonos volt: minden esetben fgr. **reŋš* föltevése bizonyult a legvalószínűbbnek. Az elemzett magyar, vogul és osztják szavak tehát minden valószínűség szerint etimológiai megfelelői egymásnak.

Mint már említettem, PAIS a *reg* családjához kapcsolja a zürj. *ru* 'Dunst, Dampf' szót is. Szerintem azonban nincs okunk kételkedni TOIVONEN régi etimológiájában, amely szerint a zürj. *ru* az osztj. Ni. *rut*, Kaz. *rot* 'Nebel' stb. szóval tartozik össze (FUF. XVIII, 189; COLLINDER Fgr. Voc. 111). Ellenben teljes joggal eredeztethetjük az imént kikövetkeztetett fgr. **reŋš* többi az alábbi szavakat: zürj. *regid* 'schnell, bald'; votj. *đžog* 'helteinen, kuuma', MUNK. *žog* (Saf.) 'igen meleg, forró', Kaz. *žog* 'gyors, sebes, gyorsan, hamar'.

Jelentéstanai problémák nincsenek. A votják szó részben megőrizte a 'meleg, forró' alapjelentést. A *heves* 'warm' > 'schnell' fejlődés lehetséges voltát éppen *heves* szavunk igazolja. A 'gyors' jelentés nyilván annak alapján alakult ki, hogy a gyors mozgás, cselekvés mindig kimelegedéssel, hővel jár. pl. *Hevesen jött*. = *Kimelegedve (tehát biztosan gyorsan) jött*. A 'hamar' jelentés fejlődhetett a 'gyors' értelemből is, pl. *Gyorsan megcsinálom*. > *Hamar megcsinálom*; de a 'meleg'-ből is, pl. (azon) *melegében* szavunknak ma 'mindjárt, hamar' jelentése van. Ez a kifejezés talán az étkezéssel kapcsolatban keletkezett: *Melegén megeszem a levest*. = *Mindjárt megeszem a levest (míg ki nem hűl)*.

Hangtanilag szintén lehetséges az egyeztetés. A zürj. *r* votj. *đž* a fgr. **r* szabályos folytatása. A szóbelseji magánhangzó szintén visszavezethető fgr. **e*-re. A *regid* ~ *đžog* szavakban őspermi *ę*-t kell föltenni (E. ITKONEN FUF. XXXI, 311), az pedig valószínűleg képviselhet előpemi, fgr. **e*-t is, pl. zürj. *tšegnš*, votj. *tšigynš* 'brechen' ~ ? md. *šivšms*, ősalak (Urform) ITKONEN szerint ? *šeqā*-, ? *tšeqā* (FUF. XXXI, 179). Az őspemi *ę* szabályos képviselete zürj. *e* ~ votj. *e* vagy zürj. *e* votj. *o*. A *tšigynš* szóban a velarizáció (*ę* > *o*) a szóeleji *tš*- miatt marad el.

A permi *g* lehet fgr. * η folytatója, mivel az * η és * η_0 megfelelései gyakran keverednek egymással. Vö. finn *sii*, *siihirs* 'central ridge-piece under a roof; inner ridge' ~ zürj. *siger* 'framework supporting a roof' stb. ~ votj. *sig* 'attic, room at the top of a house' stb. ~ osztj. *šini* 'bend, curve in runner of a sledge; the foremost (curved) part of a sledge' ~ ?? jur. *si* 'wall (opposite the door) of a tent' ~ kam. *šin*, COLL. FgrVoc. 56; zürj. *mog* 'action, transaction, affair' ~ votj. *mug* 'business, affair, occupation, transaction' ~ ? magyar *mű* ~ *műve* ~ *míve* 'work' stb. ~ jur. *mī*- 'make, fabricate, carpenter, build' ~ tavgi *mee*- 'make ~ szelkup *mee*- stb., COLL. FgrVoc. 37; zürj. *tšegnš*, votj. *tšigynš* 'brechen' ~ ? md. *šivšms*.

Reg szavunk családját esetleg egészen az uráli alapnyelvig vissza lehet vezetni. A fgr. **reŋš*-tövel összefügghet ugyanis az alábbi jurák szó: BUDENZ *leju* 'láng': *tu leju* 'láng', REG. *'tu leju'*, CASTR. *leajo*, *leju*, LEHTISALO O. *lējju* 'Flamme', Sj., K., I., MB., N., U-Ts. *lējjo*, T. *lējjuŋpi* 'brennt mit einer

Flamme', Kis. *rējnājji* '3. sg. fut.', *rēja'ús* 'hörbar brennen', M. *lējježdūw* 'ich zündete an (ein Streichhölzchen)' stb..

A jurák *l* ~ *r* szabályosan megfelel az alapnyelvi **r*-nek. Az *ē* helyén ugyan inkább *ē*-t váránk, de a velarizáció lehet másodlagos, mivel egyéb, ugyan inkább *ē*-t váránk, de a velarizáció lehet másodlagos, mivel egyéb, kétségkívül magashangú szavakban is jelentkezik, pl. K. *sēw* 'Auge', O. *sēwη* *gun* 'Sehweite', U. *sēw* ~ magy. *szem* ~ finn *silmä*; O. *wēññek* = 'Hund' stb. ~ magy. *fene* ~ finn *peni*-.

Eredeti magas magánhangzóra utal a -*j*- is, amennyiben egyeztetésünk helyes. Az **η* > *j* fejlődésre ugyanis csak egy palatális hangrendű szóban találunk példát: O., Sj., U. stb. *jij* 'Schwiegersohn' ~ osztj. *wēη* ~ magy. *vő* ~ finn *vävy*.

ZUR ETYMOLOGIE EINER UNGARISCHEN WORTFAMILIE

Von

T. MIKOLA

D. PAIS' stellt in seinen Abhandlungen folgende Wörter etymologisch nebeneinander: ung. *rege* 'Märe' usw.; *rekkenő* 'drückend, schwül', *rekeszt* 'sperren', *rejt* 'verbergen' usw.; *ré-szeg* 'betrunken'; *reggel* 'morgen'; *régi* 'alt'; *rögvest*, *rögtön* 'sofort, gleich'. ~ wog So *riy* 'Hitze' usw. ~ ostjPaas.—Don. *rew* 'Glut, Asche' ~ syrj. *ru* 'Dunst, Dampf'.

Seine semasiologischen Erörterungen wirken im allgemeinen überzeugend, aber seine phonetischen Feststellungen — er leitet die aufgezählten Wörter aus fgr. **rekǵ* ab — müssen im Lichte der neueren Forschungen überprüft werden. Wenn wir die Etymologie von PAIS auf Grund der Werke von W. STEINITZ und E. ITKONEN überprüfen, kommen wir zu folgenden Ergebnis: ung. *rekken*, *rekeszt*, usw. ostj. *rew*, syrj. *ru* gehören nicht zusammen. Dagegen kann man ostjNi *rūw*, *rūw* 'warm' usw. ~ syrj. *regld* 'schnell, bald' ~ wotj. *džog* 'heiss, warm' und vielleicht auch jurO *lējju* 'Flamme' mit den obigen Wörtern etymologisch vergleichen. Die Urform dürfte **reŋǵ* (STEINITZ **rēŋǵ*) gewesen sein.